

ПРИЧА „ДНЕВНИКА“

Папирна марамица

Војислав Милутин

У вреви. Људска врста страховито напредује. Некадашње стазе, путиће и скривене путеве ослобођења замени Булевар Ослобођења. Милина. Равно право ка Мосту Слободе. Ко воли нека изволи.

Жена чека. Испред банке чека. Поглед ка излогу баца. Истура груди, увлачи стомак, позадинску обрину трћи... Осмејка ни у најзабитијем углу усана. Пролазник, организам пун себе, у ходу притеже кравату. Ено она! Поправља беду од косе на глави. Ево овај лјује на пут Ослобођења... Гле, ето и старца! Крхке делове тела сабира у целину. Прикупља снагу да избрише замагљене наочаре. Боље би да огледне жену. А сметају му стенице! Сишу му крв несрећнице. Запати их ономад мазећи пса лугалицу. Уличара. Гласовна врева надјачава звук возила. “Је л’ крешеш нешто? Креши брате док си млад.” “Лазаре црни сине куд си навро?” Ђоку обавезно спомнути. Балашевић Ђоку. Ђока је Ђока. Ђоку овога дођошкиња са презиром посматра. Ђоку онога не. Увек се насмеши. “Ко би и помислити могао да ће вера у Бога у двадесетипрвом веку бити на цени.” “Човек брише из сећања рђаво, ружно. Ваља да олакша себи живот, приближи се срећи. Ваља ово свакако проверити на себи. Главна алатка, ко зна по којим пут, у повести људске врсте је вера у Бога? У човека нико више не верује. Чак ни Бог. Дотле је дошло. Ђока за срећу вера дође, да простиш.” “Нађа неће да учи.”

Живље.

Црним друмом, путем Ослобођења што расеца живот и град од железничке станице до Моста Слободе, лагано иду кроз градску вреву два нимало уочљива бића. Старином то су обична, невидљива створења, рођењем још обезначајена, као и претходних осам-девет-десет нараштаја из прошлости. Узели се на лудост, на дрскост. Бистре политику светску не умејући да избистре сопствене животе. Нежење доброћудне. Неомилјени. Један тежак на речи. Други лаком, прелакном. Незајажљив толико да непрекидно прича. Са собом. Највише са самим собом. Самом себи прича. Отиснули се десном страном црног друма - па од асфалта је, побогу, није метафора! - ка мртвом кориту Дунава. На чарди Код Иренке чекају их. Фута. Ништа га не дотиче. Боли га уво за све. И Живац. Самостални. И Ред са капетанском капом.

Живље.

Ах да. Постоји још једна могућност. Мисао о личној срећи њима није ни испред ни изнад свега. Лажу ли себе и друге? Чине оно што већина људи чини. Поричу да срећи стреме а до среће им највише стало. Иначе, зашто другачије чинили и мислили не би? То што немају појма шта је срећа ваља уклонити у страну. Будале, једном речју. Болују од безнадне љубави сагледавања сржи догађаја у животу кроз призму истине и правде. Залудна их ова љубав, зачудо, не одмиче него примиче срећи. Залудне љубави су једине праве љубави. Објашњења нема. “Иди доктору. Није то за шалу.” “Сви политичари су говна.” “Окрени главу на десно. Погледај оног будалу. Прича сам са собом.”

Живље.

Добро. Временом врева постаје прихватљива. Нема разума који не пронађе оправдање за поступке које његов власник чини. Мисли се на власника разума. Разум је приватна својина иако већина не искоришћава ту приватну својину. Опредељује се увек за мишљење већине. Сигурније је. За гадости и зла, за паразите и похлепу хиљадама година већ служи људском бићу мозак. Оправдава и оно што се правдати не може. О љубомори, гојазном стомаку, заносу, масној коси, пакости, о дувачима, несланим шалама, гудачима, нервози, лошем укусу просјака што се облачења тиче, тлапњи, о звуцима и сликама уличне вреве, луткама из излога и луткама са пешачких стаза, пробама живота да се свиди, да се заборави та прелепа смрт... не вреди трошити речи. О ласкавцима ни једну! Стварност није замка за звер већ за питоме. Газда стамбене јединице и подстанар ступају. Свезнајући потказивачи површне јаве зборе и говоре оно што помена вредно није. Празне су те приче, приповести... Знају то сви. Све око два пешака, стазе, корпе за отпатке, пешаци, зграде, кола... све је тако далеко. Не постоји. Једноставно испарава из свести. Оно што је у њима у облику осећаја и мисли целине - срж је. Ступа с њима. Нимало нежна, тугаљива, обогољена. Сурова. Месяца ишчитавају Кисинџера и Ђежкинског. Не мора се људски род бавити јаволом да би разумео зло. Зло, као и добро, припада само људском бићу. Што их људско биће измешта из себе ни бог свети не зна. Чак ни Касапин!

Стуже подсмех омладинаца из градске вреве до свести. “Види маторог. Скроз загорео. Брише наочале да боље види госпођу што се прси и гузи док пред излогом банке стоји. Ајде да му покажемо бога.” Радње свести су чудно. Узлази и излази време, простор и радња из радње. Јединство човече! Има и на попусту. Има ту олуја и вихора у човеку док свест мења? Ма какви! Одећа је одећа. Ал’зар песници не кажу да су вихори и олује... Свести се мора на истину свест. Смер хиљаде токова људске повести са људским товаром само је заблуда. А Касапин силан. Мења! Све мења! На телу да не говоримо. Сиса, усна, задњица... Догурао далеко. Ето дошло време и да мозак мења. Бити непријатељ Касапина опасно је. Бити пријатељ смртоносно. Стари лоши Хенк опијен мођу каже и оно што га шбује!

Живље.

Мани песнике. Песници су кучке. Поцепане ноћи у бити. Шапом у муљу жврљају слог једва читљив. Необичан им језик. Непреводив. Два пешака што црним друмом, Булеваром Ослобођења човече, ходе, имају по брата. Код Касапина. Ово, додуше, за радњу није битно. Двадесетак метара иза њихових леђа корачница срама! Бежати ваља из вреве. Омладинци прилазе деди што наочаре брише папирном марамицом.

— Шта је матори? И ти би пичке?

Не кривити дијака писара. У крчком уму усправи се збиља див. Па олако јасност образ избриса. А псовка се мора изрећи? Мора. Касапина то је душа.

— Лупи шамар перверзњаку, Џо!

Ту већ близу крај је врсте људске. Разговара збиља звуцима. Музиком. Први став. У вреви зачудо шамар се чу. Пуче на једном зиду свест. Други став. Напрсну зид срца. Толстој див се усправи. “Ако осећаш бол жив си. Ако осећаш бол других човек си.” Трећи став. Наочари исклизнуше из дрхтаве шаке. Врева свира. Симфоније соло деонице.

— Сине, зашто? Не видим добро. Учини ми се да је тамо код излога моја ћерка.

Омладинци одлазе препирући се.

— Не зови ме Џо. Знаш да ме то нервира.

Суштина је да суштина никога не занима. Незгодна је. Папирну марамицу ветар носи стазом за пешаке. Жени поред излога успленица из банке прилази.

— Ево последње рате за постелину. Хвала вам. А отац Ваш, како је са здрављем?

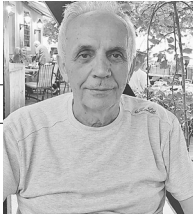
Ветар понесе папирну марамицу. Нанесе и продавачицу цвећа. Са гробних места да је цвеће то она не зна. Послодавац снабдевач као и сви лопови лоповлук свој таји.

— Изволите дивне јесење руже. Помиришите их. На пролеће, живот миришу.

— Нека хвала. Други пут.

Ех, да је ту неки писар сад! Својом песмом ил’ приповешћу да испрати двоумљење шта доиста збиљу боље осликава. Да напокон заузме став. Можда пети став! Ветрови повести ту битангу од папирне марамице да врате на место. Да заузме прескочени четврти став! Да преузме кривицу, и своју и туђу, због погрешног ишчитавања збиље. Врхунац узбуђења да достигне. Јер став, као и збиља као и сан, разликује се по чврстини, степену уверености, времену трајања. Докле? Све док не умре на разбијеном помагалу које кориснику омогућује боље вид. Умањењем! Увећањем! Близином! Даљином! Хеј човече!!! Застани! Стани! Доста више! Полуудети се може од песме коју пева збиља!

Пласи се јави и бојом. Седа глава, са потиљком на црном друму, отвара очи. На небеској таваници, гле, пруге. Пруге беле. Две. У видик улећу. И свраке и вране. Машу. Крилима машу. Беле пруге приносе канце погледу сасвим близу. У оку замичу црне трачнице. Пруга нигде. ■

ИНТЕРВЈУ: МАРИНКО АРСИЋ ИВКОВ, КЊИЖЕВНИК

Читаоци налазе истину у књигама

Овогодишњи добитник НИН-ове награде, 71. по реду, писац је Маринко Арсић Ивков (Стапар, 1950), који је пре “НГДЛ”, проглашено за најбољи роман у претходној години, објавио романе “Чаруга”, “Бачки Дон Кихот”, “Чему нова критика”, више збирки приповедака, као и књигу “Кривична естетика” о прогону интелектуалаца у комунистичкој Србији. На Међународном сајму књига у Новом Саду награђени роман истакнут је на видном месту на штанду Издавачке куће “Космос”, с тим да је изворно, књигу објавио Нишки културни центар. Наслов романа “НГДЛ” може вам се учинити необичним, али само док не прочитате књигу, јер вам тада постаје сасвим јасно да је он скраћеница реченице “Не дај голубовима да лете”. Та порука “НГДЛ”, коју је на досије ставила гранична војна патрола, провлачи се кроз читав роман као својеврсни латмотив. Маринко Арсић Ивков добитник је, подсетимо, и награде “Милош Црњански”.

Фото: Јанјуз

О „НГДЛ“

● Мислим да срећни људи не пишу књиге. Срећни људи гаје голубове. Овом реченицом почиње роман Маринка Арсића Ивкова, који је награђен НИН-овом наградом. Одлуку о томе донео је већином гласова жири у коме су били Александар Јерков, Младен Весковић, Адријана Марчетић, Тамара Митровић и Владимир Гвозден. Говорећи о тематици романа, Арсић Ивков је приметио да “где год се окренете око вас је нека врста рата, а писац не може да побегне из свог времена и простора”. “Једино сам могао да нађем мој угао, да то не буде типична тема рата, него да буде мало саркастично, да се насмеје читалац”, рекао је Арсић Ивков непосредно након објаве да је он лауреат НИН-ове награде.

● Када сте примали НИН-ову награду рекли сте да је посвећујете “свима онима који верују да књиге говоре истину”. Шта је то у књижевности у којој читаоци “налазе све оно што не могу да нађу у животу”?

— Кад бих умео да кажем шта је то, могао бих да викнем „сурека”. Знам само да је то суштина књижевности и да је то оно што читаоци у њој налазе. Писци тога можда и нису свесни, али прави читаоци јесу. Као читалац ја то можда не тражим, али налазим у књижевном делу. Уметност даје одговоре на многа питања које човек у животу не може да пронађе. И књижевност ће постојати дотле док човек буде осећао потребу да сазна истину о томе куд је доспео (“мили Боже, куд сам зашо”) и шта тражи на овоме свету.

● Ви сте у роману успели да о рату деведесетих напишете другачију књигу, сагледавали сте га из другог кода, и из комичне визуре. Колико је хумор, онај изворни, недостајао у нашој књижевности?

— Кад сам почео да пишем роман, нисам помишљао да ћу написати дело које ће бити окарактерисано као хумористичко. Тема је трагична, а

хумор је, чини ми се, на таквој подлози израстао сам од себе. Свет који сам стварао увукао ме је у себе и ја сам постао део њега. И тако се родио пишчев „ишчашени” поглед на рат. Хумор, данас, недостаје и нашој и светској књижевности. Томе је можда крива и књижевна критика. Али кад погледамо историју књижевности, видећемо да су многа велика дела хумористичка. Од Аристофана, преко Раблеа, Сервантеса, Шекспира, Свифта, Стерна, Гогоља, до нашег Сремца.

● Бројне констатације Вашег јунака представљају горку истину о ратовима уопште. Алудирам на сцену са спомеником у роману, када отац главног јунака каже да на “овом каљавом свету се ратови брзо заборавају и да зато толико често избијају”. Да ли нам је то судбина да морамо изнова и изнова да “обнављамо градиво”?

— Нажалост, да. И ми, а и многи други народи. Зато негде у роману мој јунак и каже: Избио је мир.

● Након Тесле и његове приче о белој голубици, као и приче Вељка Петровића о голубици са црним срцем, Ви сте написали, можда и први роман о голубовима. Ваш јунак је голубар и заиста на веома оригиналан начин осликава карактер људи који се баве голубарством. “Мало смо осим света”, каже Ваш јунак. Да ли су и писци помало такви, да “осим света” посматрају тај исти свет како би изнели истину о њему?

— Прави писци, да. Погледајте само живот и судбину многих писаца у историји светске књижевности. Да парафразирам песника, за њих једино плач на земљи траје. И Теслина и Вељкова прича су тужне. И мој јунак Миленко створио је за њега нешто грандиозно, голубу Уникума, а онда је то одлепшало, ишчезло, као магла. Многи ће ту наћи паралеле са онима који стварају духовна дела.

● И за крај, рекли сте примајући награду да су “рукописи као магла у рукама све док се не појаве пред читаоцима, да не постоји књига без корица...” Да ли сада полажете наду у неки од својих започетих рукописа?

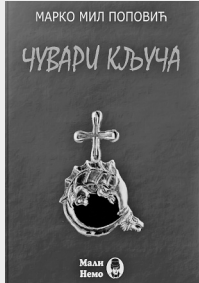
— Моја нада је као нада мог јунака да му је Уникум на дохват руке. Ту је писац као голубар, ствара, мучи се, удара главом у зид, верује, нада се. Ако је самокритичан, сам ће отворити кавез и пустити многе своје голубове да нестану заувек. Али неће престати да пише и да мучи сам себе. То радим и ја, али се не наддам ничему.

Гордана Нонин

ПРЕДЛОГ ЗА ЧИТАЊЕ

Чувари кључа
Марко Мил Поповић
(Мали Немо)

Претходни роман Марка Мил Поповића *Употрази за Рибером* читаоца суочава са вечитом темом трговине, фалсификовања и кријумчарења уметничких дела. Главног јунака, историчара уметности Душана Армјенског, аутор сигурном руком води кроз лавиринте тајни, интрига и обмана, лажи и убистава. И у књижи, *Чувари кључа*, Поповић је веран идеји да је уметност највишеишенији идеал, предмет вере и веза са праисконом, а његов Арменски сад трага за вековима чуваном реликвијом. Расветљавајући прошлост и садашњост, укључујући и искушења династије Лазаревића, Бранковића и краљевске лозе Карађорђевића, роман се ипак завршава тријумфом и победом добра. Поповић наглашава да увек постоји и зло које је непромењено, иако се мењају његови починиоци. У форми трилера, једноставним и убедљивим стилем и језиком, као и у претходном роману, аутор води радњу на више истовремених планова и, као да је време стало, појачава утисак свевремености уметничког стваралаштва.

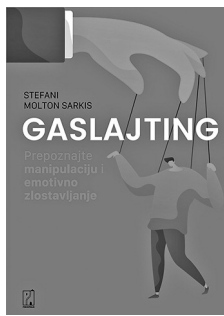

Марко Мил Поповић
ЧУВАРИ КЉУЧА
МАЛИ НЕМО

Гаслајтинг

Стефани Молтон Саркис
(Психополис)

Гаслајтера познајете. То је шармантни, самоуверени, духовити тип са којим излазите и који вас контролише. То је колегиница која увек успева да побере све заслуге на послу за ваш заједнички труд. То је политичар који никад не признаје грешке... Гаслајтери су мајстори контроле и манипулације, често доводе у питање и ваш осећај шта је стварно, шта није, и због којих почињете да преиспитујете сопствени здрав разум. Како препознати гаслајтере? Зашто су токсични и како да се на здрав начин заштитите од њих? Ауторка је терапевуткиња која се бави и питањем шта да радите када сте ви гаслајтер, али нуди и практичне стратегије за превазилажење и суочавање са гаслајтингом. Књигу, чији је поднаслов: *Препознајте манипулацију и емотивно злостављање*, превео је Милан Ђуришић.

ПОСТАПОКАЛИПТИЧКА ФИЛОЗОФИЈА

Ја сам живео данас

Свако зрно бисера бројанице је као једна величанствена параболола, свака перла у њој је као замрзнута суза за по једну годину, недељу, дан, час или уздах који нам је досуђен. А када избројаш све перле бројанице које теби припадају понесташе ти времена и ти ћеш престати да постојиш. Пре него што то дође на ред, можда ће ти се, као Емброду Бирсу, учинити да си једном живео крај великог града, да си, на пример, био велики плантажер или шта већ, да си био ожењен женом коју си волео и веровао јој. И да сте имали једно дете, обећавајућег младића сјајних талената.

(Уколико заиста постоји још један велики, непознати свет, никада га нећеш видети.)

Ех, веселнице, грдно си се опустио и прекрио утешним заборомом, па си тако у једном тренутку који се више никада не може поновити затворио очи да предаћеш, а време је у трену стало, планете ишчезле баш као и сав универзум са свим својим знањима. И један свет одавно је своје постојање.

Стари слепи иронични филозоф би рекао да су сва наша јуче, сва јуче свих свесних бића целокупна прошлост која и не зна када је почела. А затим цела садашњост, садашњи тренутак који обухвата све градове, све светове, простор између планета. А затим будућност која још није зачета, али такође постоји.

А опет, усуд који не вреди молити, плашити нас неће, као да одговара извесни Абрахам Каули, јер ћемо сваке ноћи казивати смеле речи: "Сутра нека ми сунце засија последњи пут или за облак нека се скрије".

Ја сам живео данас.

Ђорђе Писарев

ИЗ ПИШЧЕВЕ БЕЛЕЖНИЦЕ
То су те кибле (1)

Борис Лазивић

Бодлер пише да се изглед једнога града брже мења него срце, људско. Данас, када ходам пространим улицама и сокацима мајчинога (и Милетићевог, па и Исидориног) села, чини ми се да то правило чак више важи за село, него за град. На хиљаду и нешто кућа, колико их ово село има, тек је неколико стотина здржало свој првобитни изглед и тих пар стотина, кућа, од набоја, пропада. Већина је ненастањена.

Читав један цивилизацијски тренутак је у процесу распадања. Животне потребе а и сам начин живота, учинили су да облик ових кућа, распоред одаја, постану тесни за данашњег човека. Док у Енглеској или Шкотској има читавих варошица, а не само села, очуваних, са кућама од камена или цигли и крововима од трске, по Бачкој, Банату, Срему, оне чине немио призор полураспалих здања, који труну, на отвореном, као дКао на некаквом полумитском Истоку, све препуштено је себи самом, зубу времена. Гробљанска улица броји, можда, и највећи број кућа од набоја. Наилазим на једну која истоветна је дединој: прозорско окно, разваљено, гледа право у небо. Суседна, нешто боље очувана, с временом је

постала право правцато сметлиште: патос велике собе пун је разновразног смећа, од полутрулих дасака и ексера, разбацаних најлон кеса до натрулих кецеља и патика. ОDMAH ми, међутим, говори распоред: Велика

соба, кухиња, штала. Типска кућа панонског ратара на чији се распоред надовезује – проширујући га и усложњавајући – оно што тамо, из ко зна каквих разлога, зову „Швапска кућа“. Овде је очувана пећ, и нешто клупице око ње. Као мали, за хладних дана, завлачио бих се у запећак и тамо, сакривен и утопљен између пећи и зида, лежао, радостан, као штене. Пењао сам се и на шицу, дедина пећ је била равна као тепсија. Волео сам да, из кухиње, ложим окомне снопове кукурузовине и гледам у ватру. Буктиња ме плашила и привлачила, истовремено. Бака или нека од бројних тетака посуле би нешто шећера на плочу од шпорета и, чим би се растопио и скувао, а затим очврсно, имао бих слаткиш смећ и прозрачан као ћилибар.

Изглед једнога града брже се мења него срце, људско. Данашње село и село мог дечаштва као да су два, различита, места. Некад је архитектура била

сливена, куће уједначене (биле оне дужне или не), а кибле, фасадна, украсна решења, конк правило од којег се не одступа. Стубови су били или од дрвета, или зидани, обли, од цигаља, са простим, дорским капителима. Живело се више споља него унутар, али је зато и споља и унутар морало да буде лепо за око и угодно за живот.

Исидора, која и јест и није одавде („травчица: њива на ветру, слабачка, пролазна, сиромашна, безимена, без родног места. Јер, кад је малчице чупнеш из земље, одмах се извуче, и кад погледаш, корена нема...“); ја, који њихов и јесам, и нисам, јутрос се шетамо. Ходам кроз село које и јест и није село мог одрастања. Њен опис приласка селу до те мере одудара од свега што знам о овом месту да помислишам, повремено, како и није реч о истом: за један век се све изменило: од начина приспевања у село (она бродом а ја друмом), до положаја цркве и гробља крај ње. Од тога, најстаријега гробља, и те, првобитне, цркве, као да није остало ни трага. Од већине онога о чему је оставила сведочанство, једино се задржао говор – та, упадљива, дречава, вика, тај разговор у коме као да једни другима лажу наређења – што је описала с прецизношћу језичког сладокусца, и ради чега је, тамо, поједини, баш и не воле. ■

КРИТИКА НЕДЕЉОМ

Освајање простора песме

„Пропланак“, Симон Грабовца (Издавачка књижевница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, 2024)

Пише: Сања Перић

Од прве збирке *Кртичњак* из 1979. године, до најновије *Пропланак* из 2024, Симон Грабовца је брижљиво дубио свој песнички пут. Истакнута у критици као једна од „најстваренијих у младој српској поезији осме деценије“, књига *Кртичњаку* издању Матице српске најавила је тиху, а упечатљиву песничку личност. Нова књига задржава препознатљиве поетичке обресе: стиховни напон с прекорачењем, наглашену аутопоетичност, пресликавање поетских законитости на свет природе, и обратно. Стих из песме којом почиње збирка *Ток ствари* (2006) – „Стругнути кроз земљу и завирити у свети угао“ – наговештава да излазак на чистину у *Пропланку* доноси и нову песничку перспективу.

Аутор интензивно промишља о својој стваралачкој и егзистенцијалној позицији, сам себе смештајући у „предсобље српског књижевног живота“. Тиме он не иказује само објективност или скромност, већ свесно преузима улогу посматрача, који о главним токовима стварања говори из позиције некога ко је изван њих. То понекад изазива иронијске ефекте, некада језу, а некада осећај да песма измиче аутору, једнако колико и читаоцу. Ненаписано је, налик на белину између стихова, немогућа референца на коју се аутор позива. На једном месту казује: „мој свет је кућа / још боље соба / са њом сам се саживео“, док на другом месту признаје: „иако куће немам иако / тела немам морам / имати свој свет“. И сам свет песме често остаје у предсобљу (отуда и наслови у загради) или у дворишту, које је постало „растегљив појам“, у чије најдубље слојеве се може пропати.

При крају збирке читамо необично дирљиво признање: „нисам никада могао да схватим / шта значи изјава да је неко / освојио простор за себе [...] до лудила ме доводило је / да никада ни своје место / нисам могао да / заузмем“. Док песник, чини се, и даље не настоји да заузме „своје место“, освајање простора за песму постаје његова опсесија и мисија, којој се предаје без остатка. Преиспитујући потенцијал своје поезије (да ли су само ненаписане песме антологијске? да ли је

свака написана тек „бледи одсјај“ оне ненаписане?), Грабовца шири сам појам поезије – од „најстазије језичке слике“ до пропадања у „гrotло метафоре“. Трава постаје попут оазе у „затрованој песми“, иако је до сада „природно расла“ из ње. Уз песничтво, природа је главно тематско-мотивско језгро поезије Симона Грабовца, те бисмо, уз извесну оgradu, могли говорити и о његовој екопоезији. Оно што га издваја јерсте дочараване плодноне, али и разорне енергије природе, уз непрестано умиривање језичке енергије: не зауздава песник песму, већ она увек изнова припитомљава њега.

Неограничен поетски простор и неслућене могућности природе сустичу се у ослабљеној телесности: тело се растаче, али се не растеже и не простира преко својих граница. Занимљива је у том контексту песма „Шраф“, која плени својом једноставношћу: „Пао је шраф испод радијатора / и ја се сагињем да га / дохватим / то сагињање траје вечно / и мада пружам руку и / иако је она све даље од / мене и / иако су ми прсти све тањи / и мањи / до навоја или главе / његове никако не / могу да стигнем / или бар било шта / ако већ / не могу да / га / ухватим“. Некада је нестајање „до краја коже длака / косе“ недвосмислено описано као физичко, а некада оно изгледа као претварање „у тачку на / крају / немогуће / песме“. И сам стих, разломљен и неурједначен, као да прати ово растакање бића, док тачке на крају песме нема, јер се тренутак када „осетиш да ти је душа у / грлу застала и / да ваздуха нема [...] продужава у бесконачност“.

У складу с таквим осећајем је и читалачки утисак застоја у протицању песме. Прокопавање започето у *Кртичњаку* и даље доноси мирис земље, али пролазак кроз подземне ходнике значи више од песничког рада – то је силазак у дубине сопственог бића и роварење по властитој души. Тренуци када се сведочи искренности и рањивости песника подсећају на излазак на пропланак обрастао травом, као прилика да се, на рубу шуме, ваздух ипак слободно удахне. Језичке слободе у поезији Симона Грабовца и даље се освајају, при чему право на слободан ток стиха постаје суштинско. У међувремену, борба за простор песме траје, добијајући нове и узбуљивије облике. Остаје на читаоца да, заједно с песником, крене у будуће освајачке походе.

СИМОН ГРАБОВЦА

ПРОПЛАНК

ИЗДАВАЧКА КЊИЖЕВНИЦА ЗОРАНА СТОЈАНОВИЋА СРЕМСКИ КАРЛОВЦИ

ГОЛИ И ОБУЧЕНИ: ПИСЦИ И МОДА

Желим да будем срећан

Пише: Љубица Арсић

Иако се модерне књиге за самопомоћ и духовно просветљење махом обраћају женама, срећу не очекују само оне. Прижељкују је и мушкарци. Млади чиновник Ервин, у причи *Бајка Владимира Набокова*, научио је да се задовољи мрвицама среће. Он се свакодневно препушта фантазији да кроз прозор трамваја, у неком немачком градићу, мерачи згодне женске и замишља шта би им све у свом малом харему радио, само да није стварне и болесне стидљивости, која га у томе спречава.

Војерско узбуђење овог кукавца постаје све страсније што се, наочиглед рибица нахрупелих из градског акваријума, појачава његова патолошка суспрегнутост. Уживао је посматрајући линију женских леђа своје робиње, њен секси затиљак прекривен нежним маљама. Жене у кратким сукњама су га мамиле. Свилен лист у најлонским чарапама подјарцавао је Ервиново узбуђење све док се једном, у сумраку са неземаљским пламеном уличних светиљки око баште ресторана није појавила крупна постарија дама у ђумурастом комплету, тешко али грациозно њишући куковима. Самоуверено је положила руку у сјајној црној рукавици на наслон слободне столице прекопута Ервина. Испод кратког вела сомотског шешира, који није успео да скрие длаке што су цигљале из мачкастих ноздрва, зачуо се њен мушкобањаст и промукао глас. „Не чудите се“, осмехнула се дама. „Ја сам, у ствари, ђаво.“

Дотична фрау Монд и сама је зачуђена што је многи, грешком неког византијског сметењака, вековима замишљају са роговима и длакавом репином, када се она упорно појављивала као жена. Уместо Ервинове безначајне и непотребне душе, у овој прилично баналној и досадној инкарнацији временешне тетке, госпођа Монд само жели да се забави и зато му нуди опипљив харем који ће он испунити већ опробаним методом мерачења. Претходно упаливши дебелу цигарету у лакираној мушкетки, кроз ноздрве су јој сукнула два густа млаза дима. Наравно, моћи ће да задржи изабране лепотице све док их се не засити. Под једним условом: да број изабраница буде непаран.

Набоков је госпођу Монд, која у шаци са дугим закривљеним ноктима вазда премеће земаљску куглу, замислио не баш као обожаваатељку Прадних колекција, али јој је, духу нашег времена, наменио експресно завођење. Шармирати на брзину, готово да се не опази, томе не посвећивати много пажње. За разлику од женица које ће Ервин ловити погледом, обучених за посебне прилике у скерлетну блузу са зеленом сукњом, или у опасну црну свилу, панталоне и чемперне веселих боја, фрау Монд је у строго пословној одећи за преподне. Као

временша службеница неког осигуравајућег друштва, она је у костиму демодје- кроја, изгледом конфекцијског али посебно за њу кројеног. Она презире конфекцију, не зато што не би пронашла одговарајући модел и број већ зато што не жели да сличну одећу сретне на улици. Носи повелику ташну све док не склопи посао. Фрау Монд може да изговори: Мода, то сам вечита ја. Ипак, њена брзометна заводљивост не почива толико на непревазиђеној класици колико на психолошком утицају који њено облачење има на друге. Она добро зна да мода има и терапеутско дејство, и на оне околи.

Иако је лику ђавола дао обличје жене (што има својих предности), писац предочава да је госпођа Монд у оним годинама када се већ бришу разлике међу половима. У њеној појави се укида наметљива женственост младости зарад убедљивог мушко-женског система испуњеног противуречностима. Она има лепе и канџама сличне нокте, какве су и данас муст хаве код свих жена које држе до себе, али јој зато не пада напамет да одстрани сувишне длаке из носа и обрва. Грациозно вртка и лице јој је упадљиво напудерисано, док јој глас звучи пушачки прозукло, сличан оном код мушкобањасте Марлене Дитрих. У овом андрогином јединству, Набокову је потребно да женским атрибутима усложи свој лик поништивши устаљену слику Хромог Дабе. Копите и дебели реп нису долазили у обзир. Мушко конзервативно одело такође је досадно, осим ако би се демонска инкарнација појавила у сукњи-панталонама, што их је лансирао Готје склон модним скандалима, више као изазивачки удар него као трагање за новим мушким имиџом. Ни претерана женственост није подобра, с обзиром да ће модном пистом ове приче ходати све саме лепотице по Ервиновом избору.

При устајању, корсет госпође Монд је кврцнуо, знак да је погодба склопљена веома лако. Ервин креће у потрагу кроз ноћ пуну боја. Шарена вртешка се окреће оживљавајући његове сексуалне фантазије. Фрау Монд, у маштовитој креацији са црним сомотским шеширом и лаким огртачем ишараним хризантемама на полупровидној светлолила позadini кроз коју се назире бретеле комбинезона, измешала се са девојкама у једноставним комбинацијама. Младост је лепа и довољна сама себи.

Од поднева до поноћи, кад за Ервина креће да откуцава прописано време, све се убрзава као у популарним спотовима или телевизијским серијама. Одсуство укуса често је недостатак осећаја за меру. Његове дречаве црвеножуте ципеле, намењене недељним шетњама, у очекивању обећаног уживања грабе шкрипећи по шљунку. Као да је већ закорачио у пламичке пакла. Облапорност га доводи на почетак, пребројао се и није испунио фаустовски услов. Број изабраних девојака је паран. Ервин може да се опет посвети фантазирању у самоћи. ■

ХОМО ПОЕТИКУС

Смањуј се

Благоје Баковић

Од себе к себи мораш прећи
Даљину као у зору прву
Смањуј се да би био већи
Скупљај се у ону свету мрву

У звезду далеку и једину
На крају небеса где пут сламни
Храбри друмове и ледину
И не да прабини да потамни

Смањуј се да би већи био
Нека се други у прса буса
И нека сан који си снιο
Тањи сечиво попут бруса

Којим ће мехурић да пробије
Кад га гордост лије у челик
Смањуј се да се лишиш робије
Смањуј се да би био велик

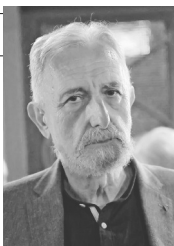
Други нек је од тебе већи
Нека се величином својом хвали
А ти се радуј великој срећи
Што си велики јер си мали

из рукописа

СЛОВО О ПОЕТИ БЛАГОЈУ БАКОВИЋУ

Добра земља за семе, Исусово

Пише: Селимир Радуловић

У славу и част Благоја Баковића, и његовог песничког дела, придружујем реч о једном цвету из његовог песничког букета, о чијим је мирисима, бојама и лепотама писао блаженопочивши Митрополит Амфилохије. То је књига у којој је песник отворио душу за Оца, нашега, поверавајући му да је сваки наш трен живо место нашег постојања које се догађа само једном. Зар не вели пророк Јеремија – ко падне, не устаје ли, јер ко пада, тај је био у реду оних који су стајали, а не оних који леже, иначе како би пао! Свако је од нас, искуство је оних који ништа немају, а све поседују, тихих синова земље, који пловило морем савременог света, мање или више, поквашен његовим мутним таласима. Хоћу да кажем – не може се ходати по ужареном угљевљу, а да *стопала не сагоре*, нити *увезати жар у недра*, а да хаљине, своје, не сагоримо. Сви венци, јучерашњи, сви гребени, данашњи, мера су нашег судбеног хода. Зар се и Отац, наш, што је на крст отишао, као разбојник, није, са њега, преселио на небеса.

Следећ ослобађајућу крчевину смисла, на трагу *симбола и сигнала* Петра II Петровића Његоша и Светог и Равноапостолнога Николаја Србскога, Благоје Баковић се, клечећ, суочио с *пламеном истине*, славећ Творца, односно, *сваки смисао који траје у свакој честици*. Реч је о једној од ретких песничких књига која нам омогућава, упркос свакодневних грижа и мука, коначне слицем Божјим. Аутор је оверио да је сачувао и одржао, у себи, оно *што је као дете обећао*, певајући у свету у којем је тешко наћи *праву људску димензију*, у којем се пробија лик човека налик зрну песка, у пустињи, којом је *протутњао торнадо*.

Благојево веродостојно псалмодисање је добра земља за семе Исусово. Кроз педесетак лирских целина аутор се моли (први део књиге) Господу и слави Господу (други део књиге). Прозлазећи, песнички, стазом дарујућих Христових дарова (*љубав, праштање, душа*) моли да да му Он *да снаге, радости и среће*, да од свега, *на трњу, памтим само цвеће*. И надаље –

Нека ме престигну сви спори и брзи

Ал нек ме не обузме мржња оног који мрзи.

Након уводне *Молитве*, следи *Молитва Светом Василију острошком*, који *За живота у земне трене / Пробуди живу љубав из стене*, потом *Молитва за прогоњеног*, све до молитве за пчелу, за цвет, у пољу, за прозор на зиду, за сејача и зрно, за мир, чисто срце – и многе друге. Стога је и разумљиво што је Митрополит Амфилохије овим његовим *малим приносима* дао карактер ехаристије, због враћања песничтва вечним темама – кутији са старозаветним и новозаветним дукатима. И подсетио да он спада међу оне песнике *који молитвом препознају бића и ствари, стичу знање о њима*. Као што се цвет отвара, идућ, у сусрет, зраку, сунчевом, наставља он, тако се у Баковићевој *молитвеној љубави откривају сва бића и ствари и проговарају својим непатвореним језиком*. С песмом, истинским подвижничким језиком, песник тако ступа кроз врата Царства Божјег.

Слављење Творца, у другом делу књиге, може се сажети у дистих –

Из Твога слова и са Твога длана

Безбројна сунца закотрљана.

Пева, без остатка, да је *свепостојеће* јединствени *славовој Творцу*, па је, отуд, све што постоји, сведок Њега и *Његовог постојања*. И да песник стасава и расте као што стасава и расте травка, на пољу, непрегледном.

Ако сам у овој беседи засенчио тек једно истинско слово, које је регистровала ваша душа, у којем се сабира трајно и неизмењиво, иако сићушан, недостојан и неук, без врлине и знања, сматрају да нисам (простирући пред вас Благојева блага) сведочио из окова који су ме вукли надоле. Песма и вера су једина истинска истина савременог света. И једна и друга су узвишени догађаји духовног реда – *откровење* у души и срцу. Оне су огањ који *гори, светли и греје*, успостављајући се, као веродостојна мера, у *мрачном, студеном и површином смердјаковском свету*. Ако није устао Христ онда је празна вера наша. Ако у песми, нашој, нема Христа, онда је празна песма наша. Душа, Благојева, осећа *тихо лахорење*, Христово, у својим најдубљим дубинама, и једино се у њему *сусреће с Њим*.

То је основно даривање, основни смисао, *Молитве и слава теби*. Наш песник је, заиста, стао под заставу песника-јасновидца, мајстора срчног постојања, који лако одвајају ситно и празно од веродостојног и освештаног, јер зна да смо само нити у тканини, Божјој, односно, део једног истог ткања. Крилати Таршанин, који је сабрао мудрост *пре векова скривену у Господу*, сведочи је да је неопходно за *најузвишенији смисао* наћи *најузвишеније речи*.

Незасити се, вели Иван Александрович Иљин, не могу никада наситити, сити се, напротив, лако сите. Односно, мали цак се може *лако препунити*, велики, с рупом, никада. Ово је, дакле, књига за сите, за оне који вуку мали цак, који се може *лако препунити*, књига самоосуђивања и самоукоривања, окалемљена дивном границом, Христовом, која се супротставља савременој бујици празнословља. С мишљу, плашном и скромном, док у оку суза цвета, наш песник зна – ко, на земљи, пије из чаше, Очево, тај ће и на небу пити из ње. Време побеђује све – само од вере и песме бива побеђено! ■

ДАДАИЗАМ НА ЈУГОСЛОВЕНСКИМ ПРОСТОРИМА
И ЊЕГОВИ ЕВРОПСКИ ИЗВОРИ

Територијални развој авангарде

Пише: Јасна Јованов

Мада се дадаизам, попут других историјских авангарди, не може и не би смео посматрати сепаратно, у националним оквирима, иза нас је период у којем су управо ти оквири славобитно постављани као прва карактеристика авангардних дешавања. То је, с извесним искорацима, спречило да се суштински објасни револуционарни, уметнички и политички допринос дада покрета те да се утврде мултилатералне везе у сложеној географији збивања. Ипак и поред чињенице да овај покрет, као и остале историјске авангарде, својим суштинским интенцијама и одликама подразумева транснационално, било је такође неминовно да се се у средиште пажње врати једино могуће одредити, а то је територија на којој је двадесетих година прошлог века авангарда доживела успон и врхунац, до коначног гашења: југословенски културни простор. Територијални развој авангарде одвијао се у наведено време на сличан начин на који је европски дада мапирао своје деловање – у неколико метропола, односно органски повезаних културних средишта као што су Љубљана, Загреб, Београд, те Нови Сад и Суботица, у ширем контексту везаних за европске центре попут Прага, Будимпеште, Берлина, Париза.

Због тога је и ауторка студије *Jugoslovenska avangarda in metropolitanska dada* Кристина Прањкић овом феномену приступила првенствено као линији дешавања у оквиру једне целовите, континуиране и артикулисане уметничке поетике која се са својих изворишта, захваљујући критичкој мрежи актера и динамичном пољу уметничке размене, проширила и паралелно развијала и деловала на локалном (југословенском) и глобалном (европском, односно метрополитанском нивоу). Такође, ауторка је разматрање проблема историјских авангарди и дадаизма вратила њиховим мултидисциплинарним коренима, односно системском приступу као целини која укључује историју

уметности, историју књижевности и компаративне студије, филозофију уметности, филмске и театролошке студије – односно већину области којима се и сама континуирано бави. Заокруживањем већ постојећих и неупитних и прикупљањем нових чињеница о метрополитанској дади, ауторка пружа нова фактографска сазнања, истовремено закључујући да путем својих интервенција авангарда, и у политичкој арени, поставља сопствене циљеве и аутономне методе, уместо координације с национално/политичко/партијским токовима.

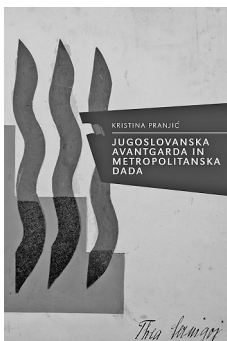
Уводни сегмент књиге бави се специфичностима уметности на периферији, односно у тек формираној, индустријски неразвијеној земљи (Краљевина СХС) у којој тек настају друштвене релације, успостављају везе између уметничких средишта и различитих видова авангарде, аутентичних попут зенитизма, или преузе-

тих – као што су дадаизам, конструктивизам или футуризам. Развој дадаизма надале се прати преко активности главног протагонисте Драгана Алексића у Прагу, а у настојању да успостави праву меру аутентичности Алексићевог деловања и развоја дадаизма на југословенском простору, ауторка супротставља дадаизам и зенитизам, те исцрпно коментарише њихово манифестовање кроз ревије и часописе, као и јавне паратеатарске наступе. Поред све пажње с којом се ова тема разматра, остаје закључак да су оба поменути правца били маргиналног карактера у свеопштем уметничком контексту, али су ипак успели да успоставе концептуалну мрежу протагониста/актера и дешавања у мањим градским срединама, те да из провинцијалне средине досегну до комуникације с европским авангардистима попут Тајгеа, Кашака, Швитерса или Царе. При томе је све време реч о *Yougo dadi* (конструкт Драгана Алексића) и дуалитету дада/зенит – као својеврсној пројекцији дуалитета Европа/Балкан.

Редефиниција даде кроз југословенске околности нужно захтева и коментар о аутентичној супротности, локалном/балканском конструкту Барбарогенију, као

супротности одредници дадаистичког стварања, Алексићевом поступку *како-тедрагости*. Хоризонтално простирање авангардног деловања од Загреба, до Београда, на које се надовезује вертикала ка Новом Саду, Осијеку и Суботици, ка западу је заокружена трансверзалом од Љубљане ка Трсту: реч о деловању Августа Чернигоја, Срећка Косовела, Антона Подбевшека и других словеначких аутора, ревији *Танк* и осталим издавачким подухватима (ревије *Маска*, *Светокрет*) као и аутентичном дадаистичко-конструктивистичком излагачком раду утемељеном на традицијом Баухауса (1924–25), интезивном све до 1927. Рад Августа Чернигоја се, након политичких прогона у Краљевини Срба, Хрвата, Словенаца, наставио у Трсту тако да његово авангардистичко деловање оличава синтезу свеукупних дотадашњих остварења дадаизма на југословенским просторима и његовог прожимања с активизмом италијанских футуриста.

Поговором *С једне периферије на другу: мапирање целовите историје авангарде* Таније Орум, оснивача Европске мреже за студије авангарде и модернизма, тематизира се значај мапирања и артикулације авангардистичке праксе „периферије“, посредством поређења југословенског примера и сличних активности у нордијским земљама. Овим текстом поткрепљена је основна идеја студије Кристине Прањкић о значају изучавања уметности маргине и њене интеграције у глобални уметнички контекст. ■

јам Баухауса (1924–25), интезивном све до 1927. Рад Августа Чернигоја се, након политичких прогона у Краљевини Срба, Хрвата, Словенаца, наставио у Трсту тако да његово авангардистичко деловање оличава синтезу свеукупних дотадашњих остварења дадаизма на југословенским просторима и његовог прожимања с активизмом италијанских футуриста.

Поговором *С једне периферије на другу: мапирање целовите историје авангарде* Таније Орум, оснивача Европске мреже за студије авангарде и модернизма, тематизира се значај мапирања и артикулације авангардистичке праксе „периферије“, посредством поређења југословенског примера и сличних активности у нордијским земљама. Овим текстом поткрепљена је основна идеја студије Кристине Прањкић о значају изучавања уметности маргине и њене интеграције у глобални уметнички контекст. ■

УЗ ШЕСТИ АЛБУМ „СПИРУА И ФАНТАЗИЈА“

Хумор а ла Френкен

Пише: Драган Стошић

Спиру и Фантазио никад нису помрачили Гашину славу, бар кад је Андре Франкен (1924–1997) у питању, иако су деценијама били међу најпопуларнијим ликовима франкобелгијске стрип продукције, захваљујући управо његовом редефинисању, односно, деклишеизацији њихових авантура уз додатак специфичног хумора, све у промишљивом стилу и беспрекорној динамици. Ваљда и због тога што је Франкен преузео Спируа као већ дефинисаног јунака рођеног још пре *Другог светског рата*, кога је 1938. осмислио Роб-Вела (Роберт Велтер, 1909–1991), а преузео га Жижке (Жозеф Жилен, 1914–1980), пред почетак најкрвавијег сукоба у историји човечанства, све до 1951. Док је, пак, Гаша у потпуности био његово (несташно) дете.

Конкретно, Франкенови *Спиру* и *Фантазио* комплетирани су крајем прошле године, шестом књигом у којој су понуђени материјали реализовани 1964, 1966, 1969. и 1974, из радионице за писање и цртање Франкена, Грега, Жидема, Робе, Пејоа и Госа, све то у инспиративном преводу са француског Илије Чанка. (Занимљива подударност је да је, раније, и Франкенов *Гаша шепртља / Gaston Lagaffe*, добио своје луксузно, албумско издање на српском, такође, у шест томова. Прва три објавио је *Белу пут* 2012, а у следећа три, пет година касније придружио се и *Darkwood*.)

Љубитељи девете уметности у шестој књизи, дакле, наћиће се поред три комплетне приче (регистроване као епизоде 17–19) – *Људи-мехури* (Франкен и Роба), *Шум из Перецбурга* (сценарио Грег и Франкен, цртеж Франкен) и *Невоље у Шампињаку* (Франкен у сарадњи са Жидемом за већину позадина, и Пејоом и Госом за сценарио), којима су придодати *Тембо табу...* и *остале лудорије Марсупиламија* (сценарио Грег, цртеж Роба и Франкен) и *Кавез* (пустоловина у којој главну улогу има Јово Крадица, стручњак за хватање ретких животиња), као и неколико прича на две табле у којима се појављују и Марсупилами и Гашин раздрнани аутомобил и... Гаша ће, иначе, имати кратке епизодне улоге у неколико невоља, пардом, авантура Спируа и Фантазија.

Андре Франкен почео је да црта од малих ногу, а 1944. постаје помоћни илустратор у компанији *СВА*, где ради са Едјием Папом и младим Морисом, а мало касније и са новацијом Пејоом. Потом почиње сарадњу са издавачем *Дипијем*, где га Жижке узима под своје, и крајем 1940-их Франкен почиње да ради на *Спируу*, одмењујући ментора. Истовремено креира многе илустрације за релевантне стрипске часописе из тог времена. Током наредне деценије посвећен је *Спируу* и *Фантазију*, повремено укључујући и друге ауторе (Грег, Жижке, Вил). Године 1957. на свет доноси бесмртног шепртљу Гашу, незапосленог јунака, који брзо стиче легендарну популарност, толику да Франкен мора да одустане од неких својих других креација, па, рецимо, *Спируа* 1968. препушта Фуријеу. У потпуности се окреће Гашиним говорима и цртању невероватних чудовишта за насловнице часописа *Спиру*. Прве *Црне идеје* објављује у *Спируу*, а наставља да их избацује месечно, у часопису *Флуид тасјал*. На крају, у најкраћем, Франкен је оставио огроман траг у стрипској школи *чисте линије*, увевши у њу специфичан хумор и динамику. ■

Жижке ће, пре него што је Спируа препустио Франкену, том истраживачком новинару са израженим осећајем за правду (у почетку лифт-бој), додати и сапутника и најбољег пријатеља помало преке нарави Фантазија, а ученик ће серијал и свог учитеља врло брзо надоградити, убацујући низ нових, аутентичних ликова, међу којим се, својом оригиналношћу, истичу љубимац, цангриваца веверица Слип, као и необична мајмунолика животиња Марсупилами (који ће у каснијој фази добити и сопствени spin-off/ подсеријал, који Франкен реализује са низом цртача).

У некадашњој Југославији *Спиру* и *Фантазио* (*Spirou et Fantasio*) били су познатији као *Спира* и *Фири*, и њихове *цртане приче* налазиле су се и биле вољене у стрип магацинима широм те земље (*Панорама*, *Бисер стрип* и *Стрипотек*), да би сада, као и низ других стрип серијала из оног периода, добили своје луксузно паковање, захваљујући новосадској *Чаробној књи-*

ПРОЗОР У СВЕТ

Отети
запад

Милан Кундера
Лагуна, 2024.

„Отети запад“ Милана Кундера састављен је од два нешто дужа есеја (у релативно кратку) књигу: први је његов говор на Конгресу чешких писаца 1967. у ком се пре свега бави чешким темама, годину дана пре Прашког пролећа, док је други текст из 1983. објављен у француском часопису и посвећен „трагедији Средње Европе“.

У првом есеју „Књижевност и мале нације“ Кундера пише о великом значају националне културе за мале нације (које ће касније дефинисати као „оне чији опстанак може бити доведен у питање у сваком тренутку“). У том смислу он повезује невероватни процват чешке културе у том периоду (Храбал, Хавел, Форман, Менцел, Читилова...) са догађајима који ће довести до Прашког пролећа. Конгрес на ком је први пут читан овај рад постао је драматично поприште сукоба власти и културних делатника, са страначким функционерима који су театрално напуштали салу, наговештавајући историјска престројавања која су тек долазила. Осим тога пише о значају културе и критичке цензури, (коју изједначаје са обичном вандализмом), Кундера се бави и другим универзално актуелним темама – попут културне отворености мањих нација, где преводи-

Реч критике

оци играју далеко значајнију улогу него у великим европским културама, често готово аутистичним у својој самодовољности.

Још је занимљивији други текст „Отети запад или трагедија Средње Европе“ у ком Кундера трага за тачкама које чине координате Средње Европе. По њему, у овом културном простору концентрише се сва драма Европе: то је поприште мађарске побуне 1956. Прашког пролећа и окупације Чехословачке, пољских буна против Совјета. Кундера сматра да сличан напад побуна није постојао ни на западу, ни на истоку старог континента, нарочито не таквих који су увезивали готово целокупан народ, и често били потпуно неодвојиви од културних токова (рецимо, забрана једне Мицкијевичеве представе изазвала је студентски протест у Пољској 1968).

Кундера немилосрдно закључује да је судбина историјског аутсајдера оно што обликује идентитет Средње Европе. Заједничко за све њих је што су навикли да буду жртве историје, али то искуство губитника је „извор оригиналности њихове културе, њихове мудрости, њиховог неозбиљног духа, који се руга величини и слави“.

Настасја Писарев

Цитат

За велике европске нације са историјом за коју се каже да је класична, подразумева се европски оквир у којем се оне крећу. Чеси, међутим, код којих су се смењивали периоди будности и сна, пропустили су више важних фаза развоја европског духа и морали су зато да се сваки пут сами прилагођавају његовом културном оквиру, усвајају га и поново граде. За Чехе ништа никад није представљало неко неспорно достигнуће, ни њихов језик, ни њихова европска припадност, која се усталом своји на вечни избор између две опције: или допустити да чешки ослаби до мере да се на крају претвори у обичан европски дијалекат – а чешка култура у обичан фолклор – или постати европска нација са свим што то подразумева.